

Giya sa

ORTOGRAPIYANG

BKOL

Karapatang-ari ©2012
Komisyon sa Wikang Filipino
Inot na Edisyon

Libreng kopyahon o gamiton an arinman na parte kan Ortograpiyang Bikol 2012 para sa lalo pang pag-uswag kan tataramon na Bikol. Mangyari sanang tawan nin kredito an KWF asin an Opisina kan Gobernador kan Albay.

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
2/F Watson Building, 1610 J.P. Laurel Street
Malacañang Palace Complex, San Miguel, Manila 1005
Tel Blg. 7362525 local 101
Telefax 7362519

Mga Nag-adal (Researcher)

Ms. Benita B. Balla
Prof. Kristian S. Cordero
Fr. Wilmer Joseph S. Tria

Mga Nagbalidar

Mr. Abdon M. Balde, Jr.
Mr. Rafael A. Banzuela, Jr.
Ms. Claire B. Barcelona
Msgr. Noe Delos Santos
Dr. Ramona B. Rañeses

Representante kan PTCAO

Ms. Teodora F. Yap

Mga Impormante

Mr. Efren M. Gaveria
Ms. Melanie L. Golosinda
Mr. Felipe Jose B. Peralta

Mga Direktor kan PSWF- Rehiyon V

Mr. Alwin N. Napocao – BU
Dr. Lourdes S. Bascuña – CBSUA

Mga Representante kan KWF

Ms. Evelyn E. Pateño
Ms. Edna R. Aquino
Dr. Leticia F. Macaraeg
Mr. Roberto T. Añonuevo

Proponent kan Proyekto
Dr. Sheilee Boras-Vega, KWF

Konsultant-Editor

Prof. Jesus Federico C. Hernandez, UP

Mga Tagapatnubay

Mr. Bernard R. Macinas, Komisyoner (Bikol)
Mr. Jose Laderas Santos, Pamayo, KWF

Disenyo at Layout
Ma. Teresa S. Cultura
Gregory Miles V. Granada
Evelyn E. Pateño

Giya sa
ORTOGRAPIYANG
BIKOL

Kar
Koi
Ino
Lib
Bik
sar
Alb

KO
2/F
Ma
Tel
Tel

Mg
Ms
Pro
Fr

Mg
Mr
Mr
Ms
Ms
Dr

Re
Ms

Dis
Ma
Gre
Eve

Alay

Para sa gabos na
naghihinguhang magsurat
sa tataramon na Bikol urog
na sa Bikolanong kaakian na
importanteng makanuod sa
nagimâtan na tataramon.

Dakulan
itinaong
an tatar
asin sa
ortograp
linggwisi
tanganin
ini; kay
kay Dr. I
Anduiza
sa suport

M

1st

2ND

3rd

Ms

Pasasalamat

Dakulang pasalamat kay **GOVERNOR JOEY SARTE SALCEDA** sa itinaong tabang tanganing mahaman an librong ini asin mapauswag an tataramon na Bikol; sa mga impormante, nag-adal, nagbalidar asin sa duwang Direktor kan PSWF-RV sa pagmaigot na mabilog an ortograpiyang Bikol; kay Prof. Tuting Hernandez sa pagtao nin mga linggwistikong hatol asin matiyagang pagpabalik-balik sa Legazpi tanganing masubaybayan an gabos na aktibidad para sa proyektong ini; kay Kinatawan Glenda Ong-Bongao; Mr. Melquiades N. Noya asin kay Dr. Ramona B. Rañeses sa suporta; kay Dorothy F. Colle, Tina Anduiza asin Dodie Yap sa pagpasilidad kan proyektong ini; siring man sa suporta kan mga pag-iriba sa Komisyon sa Wikang Filipino.

Nagpapasalamat man sa bilog na
Sangguniang Panlalawigan
sa pagmakulog sa sadiring tataramon na Bikol

Vice Governor HON. HAROLD ONG IMPERIAL Mga Myembro kan Sangguniang Panlalawigan kan Albay

1 st District	HON. BABY GLENDA ONG BONGAO HON. RICHARD VENANCIO VELASCO ZIGA HON. JOB BASALLOTE BELEN
2 nd District	HON. NEIL LUNA MONTALLANA HON. NIÑO BATIANCELA IMPERIAL HON. RALPH ALVARADO ANDES
3 rd District	HON. ARNOLD SARTE EMBESTRO HON. RAMON SAMSON ALSUA HON. HERBERT SERRANO BORJA HON. IRENEO TIUSECO SALES, JR.

Ex-Officio Members Representatives

Hon. Joseph Philip Locsin Lee - President
Liga ng mga Barangay

Hon. Socorro Lipcuna Sambitan - President
Philippine Councilor's League

Hon. Raymond Adrian Enrique Salceda - President
Sangguniang Kabataan

Ms. Dorothy F. Colle - Provincial Tourism Officer, PTCAO
PTCAO STAFFS

Laog

Pataratara ni Kalihim Armin A. Luistro, FSC	i	
Pataratara ni Gob. Jose "Joey" Sarte Salceda	ii	
Pataratara ni Kagawad Baby Glenda Ong Bongao	iv	
Pataratara ni Komisyoner Bernard Relleta Macinas	v	
Panginot na Tataramon ni Punong Komisyoner Jose Laderas Santos	vi	sa Wil taos- supor ng Ed
Sarong Banwa, Manlain-lain na dila: Halipot na istorya manungod sa linggwistik na sitwasyon kan Bikol ni Jesus Federico C. Hernandez	viii	na n Ortog lathal Educa
Istorya kan Paghaman kan Ortograpiyang Bikol ni Dr. Sheilee Boras-Vega	xiv	
Giya sa Ortograpiyang Bikol	01	isinar
I. Mga Grapema	01	Kapar
II. Mga Panundon sa Ispeling	03	hakba
III. Mga Silaba asin Pagsilaba	04	ating
IV. Ispeling kan mga Tataramon na Katutubong Bikol	07	
V. Ispeling kan Subling Tataramon	08	mga
VI. Mga Dugang na Panundon	11	panga
Salin sa Filipino ng Ortograpiyang Bikol	13	
I. Mga Grapema	14	
II. Mga Tuntunin sa Pagbaybay	16	
III. Mga Pantig at Palapantigan	17	
IV. Pagbaybay ng mga Katutubong Salitang Bikol	20	
V. Pagbaybay ng mga Salitang Hiram	21	
VI. Mga Dagdag na Tuntunin	24	
Talasanggunian		

i

ii

iv

v

vi

viii

xiv

01

01

03

04

07

08

11

13

14

16

17

20

21

24

PATARATARA

Sa kawani at pamunuan ng Komisyon sa Wikang Filipino, tanggapin ninyo ang aming taos-pusong pasasalamat sa patuloy ninyong suporta at pakikipagbalikatan sa Kagawaran ng Edukasyon.

Tigib kami ng tuwa sa inyong pahatid na muling pagpapalimbag ng Gabay sa Ortograpiyang Filipino 2009. Batid nating lahat na lubhang mahalaga ang lathalang ito para sa ikakatagumpay ng Mother Tongue-Based Multilingual Education na kasalukuyang ipinapatupad ng Kagawaran.

Lubos pa naming ikinagagalak nang aming mabatid na inyo nang isinama ang ortograpiya na kinabibilangan na ng Wikang Pangasinan, Iloko, Kapampangan, Bikol, Waray at Meranao. Isa itong napakahalagang hakbang para sa patuloy na pagyabong ng edukasyong pangwika dito sa ating bansa.

Muli, salamat sa patuloy na paghanap at pagsasagawa ng mga pamamamraan upang tunay na makatugon ang edukasyon sa pangangailangan ng ating mga mamamayan.

Mabuhay kayo! Mabuhay ang Wikang Filipino!

BRO. ARMIN A. LUISTRO FSC

Kalihim

Kagawaran ng Edukasyon

PATARATARA

An lambang pamilya, baranggay asin banwa nagkakasararo dahil nabubugkos ki sarong tataramon. Sa tataramon na ini, naipapaliwanag ninda an mga kaisipan, an mga pagmawot asin paglaom. Nailaladawan an mga agi-agi, tradisyon, ugali asin pagtubod. Dahil digdi, nagkakasararo sinda sa urgolyo, sa pagmakulog, sa pagmalasakit, asin sa pagmangno kan mga kahimanwa asin kan kapalibotan.

Alagad an mga banwa, pagkapigbubulag ki dagat, bulod o kadagaan, nagkakaigwang pagkakaiba ki mga tataramon. Kaitong panahon, kun halawig an biyahe, kun masakit an dalan, bihira an mga tawo sa sarong banwa makipaghuron sa mga tawo kan ibang banwa. Kaya ano an nangyayari? An mga tawo sa sarong komunidad na daing komunikasyon sa ibang banwa napipiritan mag-iimbento ki sadiring tata-ramon. Ini an dahilan kun nata dawa sa sarong probinsya, arog kan Albay, may iba-ibang tataramon an mga banwa. Sa siring na sitwasyon, dawa an mga banwa sa sarong probinsya nagkakaigwa ki dai pagkaintindihan.

Halimbawa, an tawong "nagtukaw" sa Legazpi, "nagsala" sa Daraga, "nag-ula" sa Oas; pag nakaluwas probinsiya, "nag-ingkod" na sa Sorsogon. An "bunay" sa Legazpi, nagin "salag" sa Polangui, nagin "sugok" sa Naga.

Kun personal na naghuhuron an duwang tawo, paulit-ulit an hapot, bâgo magkakaintindihan. Minadakula an problema kun ipigsusurat na an mensahe, ta saro sana an dalagan kan komunikasyon: may nagsurat asin may nagbabasa, na harayo sa kada saro asin dai kahampangan.

Aram ta ngunyan an dakulang problemang ini dahil sa Multilingual Education na pinuonan kan Department of Education sa taon na ini. An medium of instruction asin an mga textbook para sa Grade 1, Grade 2 asin Grade 3 ibinalik sa lengguahe kan mga rehiyon. Gustong sabihon, an mga textbook sa Bikol nakasurat na sa Bikol na tataramon.

Aram
anom
taram

Mala
taga-
solus

Aram
rehiy
na an
gamit
magr
lain n
na ni
pagga
aroal

Naiin
ngun
pagso

Nanin
(supe
asin k
nabul
siring
sa bil
literai

Ining
kapin
satuy
maka
dakol

para
ini ba
ibang

Pag-o
paras
sessio
kan s
progr

Aram ta man sana na kadakol an pagkakaiba kan tataramon na Bikol. An anom (6) na probinsiya kan rehiyon igwang mga sadiring tataramon, iba pa su taramon kan mga taga-Iraya asin mga taga-Ilawod.

Mala ngani ta an mga taga-ikatulong distrito minsan dai nasasabutan kan mga taga-primera distrito kan Albay. An problemang ini an buot tang matawan nin solusyon sa paagi kaining proyekto sa pagbilog kan ORTOGRAPIYANG BIKOL.

Aram kong masakit na trabaho an pagbilog ki sarong ortograpiya para sa rehiyon na dakol an pagkakaiba kan mga tataramon. Lalo na pag inisip ta na an kada tataramon na ini buhay (*dynamic*), nagbabago aroaldaw, asin gamit ki manlain-lain na propesyon. An mga parasurat (o creative writers) magrereklamo kun nata ikakahon sa sarong sistema an pagsurat kan manlain-lain na tataramon. An mga nasa media magpipirit na gamiton an pinagtuudan na nindang pagtaram. May mga propesyonal na magpapahiling kan peligro sa paggamit ki tataramon na sa paghuna ninda hilaw, asin gamit sana sa pang-aroaldaw na gibo sa harong asin sa saudan.

Naiintindihan ko an mga problemang ini. Alagad kaipuhan gibuhon ta ini ngunyan. Kaipuhan magpuon na kitang magkaigwang matanos na sistema sa pagsurat kan sadiri tang tataramon.

adagaan,
n halawig
ig banwa
ayari? An
ig banwa
nata dawa
ga banwa.
kakaigwa

Naniniwala akong daing tataramon na hababa (*inferior*) o halangkaw (*superior*) kaysa ibang tataramon. Kada tataramon, igwang sadiring kaluyahan asin kakusogan sa pagpaliwanag kan satuyang nasa buot. An patunay kaini, nabuhay kita, nagdakula, nag-asenso, gamit an sadiri tang tataramon. Kun siring, kompleto an satuyang tataramon para iladawan an gabos na kaisipan sa bilog tang buhay. An sadiri tang tataramon, naglaladawan kan kultura asin literatura kan satuyang banwa, kan satuyang buhay, asin kan satuyang kalag.

aga, "nag-
ogon. An
ga.

pot, bâgo
mensahe,
agbabasa,

Education
medium of
n Grade 3
extbook sa

Ining ORTOGRAPIYANG BIKOL na ilalansar ta ngunyan sarong hamak na kapinuonan ki halangkaw na pagmawot. An inot na magamit kaini iyo an satuyang kaakian na malaog sa elementarya. An mga batikanong linggwistikong makakahiling ki mga kaluyahan sa inot na ORTOGRAPIYANG ini. Siring kan dakol na kapinuonan, dakol an kaluyahan. Alagad kun pagtarabangan ta ini para mapakusog, para magin matanos, maabot an aldaw na pakikinabangan ini bako sana kan mga kaakian na paraadal, kundi kan mga parasurat sa iba-ibang propesyon.

Pag-omaw an pipaabot ko sa Komisyon ng Wikang Filipino, iyo man sa mga parasurat asin linggwistikong Bikolano na nagtarabang, sa nakaaging tulong session, para mabilog ining ORTOGRAPIYANG BIKOL. Laom ko an pag-uswag kan satuyang tataramon asin an pagkakasararo ta sa kaisipan bilang mga progresibong Bikolano.

Kgg. JOSE "JOEY" SARTE SALCEDA
Gobernador, Probinsiya kan Albay

PATARATARA

Ang salita ang siyang kumakatawan ng ating wika at ang wika ay malaking bahagi ng ating pagkakakilanlan. Ito ang nagsasabi kung sino o ano tayo, bilang tao, bilang Pilipino.

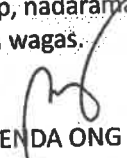
Ang rehiyon ng Bikol ay maihahambing sa isang tapayang puno ng magkakahalong karanasan at kasaysayan kaya natural lamang na magkaroon din ng magkakahalong impluwensiya ng iba't ibang salita at wika.

Ating sinuri kung ang kasalukuyang ortograpiyang Bikol ay likas sa atin, galing sa ibang impluwensiya o bahagi ng ating katutubong mga salita at alpabeto.

Ipinaubaya natin sa mga dalubhasa ang pagtuklas sa gawaing ito. Magkakasama nating tinuklas noong nagdaang buwan ang kaibuturan ng wikang ating kinagisnan at umindak tayo sa bawat indayog na nakapaloob dito dahil naniniwala tayo na bilang bahagi ng sining at kultura, ang wika o salita ang siyang tumitimbang sa ating kakan-yahan, sumusuri sa ating mga motibo at diwa at nagsasaad ng ating kinatatayuan sa mahaba, kung minsang baka-bakong landas, tungo sa pagtuklas at pagyakap sa ating sariling pag-iral.

Ang wikang walang-bahid ng impluwensiya o kaya ay puro ay wikang patay... tulad na lamang ng Latin. Sa paghahangad na panatilihin puro ay kusang namatay.

Hayaan nating ang ating wika at mga salita ay umusbong, lumago at magbigay-lilim sa ating lahat. Sa gayong paraan lamang natin ito mapapanatiling buhay...at ang wikang buhay ay nalalanghap, nadarama, nakikita, naririnig at nabibigkas ng bawat taong may pag-ibig na wagas.

BABY GLENDA ONG BONGAO
Kagawad, Sangguniang Panlalawigan
Tagapangulo, Komite sa Turismo, Kultura at Sining

PATARATARA

An Komisyon sa Wikang Filipino may mandato na pakarayon an mga ortograpiya kan manlain-lain na tataramon sa Pilipinas.

Kita sa Bikol igwa na nin sadiring ortograpiya bago pa man uminabot ang mga Kastila. Ining ortograpiya kaipuhan maisapamantayan suno sa kahagadan kan Departamento kan Edukasyon para sa pag implimentar kan Mother Tongue Based Multilingual Education (MTB-MLE).

Kaya an Komisyon sa Wikang Filipino sa tabang kan lokal na gobyerno kan Albay sa panginot ni Gobernador Joey Salceda nautob an paggibo para sa pagsasapamantayan o istandardisasyon kan ortograpiyang Bikol.

Ining ortograpiya an magiging giya o gabay kan mga Bikolano sa tamang paggamit kan Bikol na tataramon lalo na sa kinder sagkod sa Grade 3. Dai kita magpabaya na baka sarong aldaw pagmata ta wara na an Bikol na tataramon kaya kitang mga Bikolano dapat na magkasararo asin magkaburunyog na padagos tang imantiner asin isustiner an pagpapalawig, pagpapabalangibog asin preserbasyon kan kulturang Bikolnon lalo na an satuyang tataramon na iwinalat satuya kan mga Bikolanong bayani na nagsakripisyo kan saindang buhay tanganing kita magkaigwa nin sadiring identidad.

BERNARD RELLETA MACINAS
Komisyoner, Bikol

PANGINOT NA TATARAMON

Sa pagtahak sa Tuwid na Landas, ang edukasyon ay kabilang sa mga tuntungang bato. At sa adyenda sa edukasyon, binibigyang-diin ng Pangulong Benigno S. Aquino, III ang Filipino at iba pang wika tungo sa de-kalidad na pagkatuto at masiglang sambayanan.

Ang tagumpay at kabiguan ay batay sa daan na magbibigay-hugis sa diwa't isipan ng bawat henerasyon.

Sa panahong ito na ganap nang ipinatutupad ang programa ng siglo sa kurikulum na K to 12 at Mother Tongue-Based Multilingual Education [MTB-MLE], gumising ang buong bansa sa gintong kahalagahan ng lahat ng wikang ating yaman. Sa panahong ito, mula kinder hanggang Grade 3 ay wikang kinagisnan ang gamit. Lahat ng sulok ng Pilipinas ay may wikang kinagisnan na unang daluyan ng dunong ng bawat mag-aaral.

Ang Komisyon sa Wikang Filipino [KWF] ay kabilang sa mga gumanap sa programang ito. Sa mensahe ng Kalihim ng Kagawaran ng Edukasyon, Br. Armin A. Luistro, ipinahayag ang pagkilala at kasiglahan sa pagsasapanahon at pagpapalimbag ng Gabay sa Ortograpiya ng mga wika sa bansa. "Isa itong malaking hakbang sa patuloy na pagyabong ng edukasyong pangwika sa ating bansa," sabi pa ni Kalihim Luistro.

Kabilang sa mga pangunahing kumilos sa K to 12 at MTB-MLE ang Rehiyon V na ang wikang Bikol ay isa sa labindalawang [12] wika sa sirkular ng DepEd. Ang kahanga-hanga at nakagagayumang pagkilos panlalawigan ng Albay sa pamumuno ni Gob. Joey Salceda ay tumipon sa mga dalubwika ng Bikol sa kapuluan. Nagkaisang sumunod ang mga lider-wikang Bikolano at nagbuhos ng gintong panahon upang ito ay mabuo. Makalipas ang

malawakang konsultasyon sa pamamatnubay ng KWF, nabuo ang "Giya sa Ortograpiyang Bikol 2012".

Ang Bikol ay kabilang sa mga wika na mayaman sa panitikan at likhang sining na dangal ng Pilipino hanggang ibayong dagat.

Ang gabay na ito, na nagsisilbing inspirasyon sa iba pang lugar upang bumilis at pagsikapang mailunsad din ang mga ortograpiya sa iba pang wika, ay anak ng panahon. Kung sa takdang araw, muling hihingin ang pagpapayaman at lalong pagpapahusay sa Gabay sa Ortograpiya, may maliwang haligi ng Ortograpiyang Bikol na bunga ng mapagpalang kamay ni Gob. Salceda.

Mabuhay ang wikang Bikol.

Kaipuhan magdakol pa an mga nagtataram nin Bikol.

JOSE LADERAS SANTOS
Punong Komisyoner

it

sa
on
iat
3
ng

sa
Br.
ion
isa.
ong

yon
ng
ng
vika
ano
ang

*Sarong Banwa, Manlain-lain na
dila: Halipot na istorya manungod sa
linggwistik na sitwasyon kan Bikol*

Pagpighahapot an sarong Bikolano kun ano an saiyang lengguwahe, an saiyang simbago, Bikol. Pirmi ta pigsasabi na Bikol an tataramon kan mga taga-Bikol. Pero ano daw kaya talaga an boot sabihon kan Bikol o lengguwaheng Bikol? Sa sakong pag-isip-isip, may nagkakapirang pwedeng ipakahulugan digdi: primero, an boot sabihon kan Bikol, iyo an gabos na tataramon sa rehiyon Bikol; panduwa, gabos na baryasyon o diyalekto kan sarong lengguwahe na an apod Bikol; pantulo, Bikol an mga tataramon na naging aki o makuapo kan sarong mas nainot na lengguwahe, an proto-Bikol. Saro-saroon ta ini.

Dawa pigsasabi na an gabos na mga taga-Bikol, Bikolano, bakong gabos na tataramon sa laog kan rehiyon, masasabi tang Bikol. Halimbawa, sa Camarines Norte saka sa del Gallego sa Camarines Sur, pati na sa nagkakapirang mga baranggay sa Ragay sa Camarines Sur, Tagalog an tataramon bakong Bikol. Pero ta an mga banwaan na ini nasa Camarines Sur, pighuhuna kan kadaklan na Bikol man an pigtataram sa mga lugar na ini. Para sa sarong taga-Masbate, lalo na su mga taga-timog kan Masbate, an saindang tataramon bakong baryasyon nin Bikol kundi baryasyon nin Hiligaynon o Sebuano, depende kun sain sa Masbate. Arog man kaini an sitwayson kan nagkakapirang lugar sa Sorsogon na masasabing mas harani sa Waray kaysa sa Bikol an saindang tataramon. Dagdag pa digdi, an iba-ibang grupo nin mga Agta sa Bikol na nagtataram nin sadiri nindang mga tataramon arog halimbawa kan Manide sa Camarines Norte, Iriga-Agta saka Isarog-Agta sa Camarines Sur. Kaya an primero tang depenasyon kan kun ano an Bikol garo dai husto para maipaliwanag an boot sabihon-ta kaini.

An panduwa o an gabos na baryasyon kan Bikol o mga dayalekto kaini dapat linawon buda an magkadukot na mga konsepto na lengguwahe

saka diyalekto. Minsan napagriribay an mga gamit kaini o minsan iba an pagpapakahulugan sa mga tataramon na ini duman sa teknikal na depinisyon kaini. Halimbawa, minsan sa elementarya o hayskul, minsan ngani pati na sa kolehiyo, pignasabi na sa Pilipinas igwa sana daang sarong lengguwahe, an Tagalog, mantang an iba pang mga tataramon sa Pilipinas mga diyalekto. Pigkakabitan pa ini nin paghiling na an lengguwahe an opisyal na tataramon samantalang an diyalekto bakong opisyal saka mas hababang klase nin pagtaram. Kun kaya pirmi man nasasambitan na an Bikol saro "sana" sa mga dayalek na pigtataram sa Pilipinas. Pero ano managgad an boot sabihon kan diyalekto? Ano an lengguwahe? Ano an pagkakaiba kan duwang ini? Madaling mahiling an pagkakaiba kan duwang konsepto na ini pag piggagamit an inaapod na mutual intelligibility test; boot sabihon kaini kun an duwang tawo nag-uulay na gamit an saindang mga mother tongue o an tataramon na piggagamit ninda sa harong tapos nagkakaintindihan sindang duwa, an mga tataramon ninda mga diyalekto kan parehong lengguwahe. Halimbawa pag pignasabi kan taga-Partido na "ay hadaw man ta dai ka nagtungang?", magkakaintindihan sinda kan sarong taga-Naga dawa dai piggagamit an hadaw sa Naga. Pero halimbawa an magkaulay sarong taga-Buhi saka sarong taga-Naga, dakula an posibilidad na dai maintindihan kan taga-Naga an Buhinon kaya masasabi na mayong mutual intelligibility. Boot sabihon, magkaibang lengguwahe an duwang tataramon na ini. Kun an boot tang sabihon kan Bikol iyo su panduwang pagpapakahulugan kaini, dai kairiba digdi sa pig-aapod na Bikol an Buhinon, pati an Rinconada saka an pig-aapod na Miraya.

An pantulong interpretasyon iyo an Bikol an gabos na naging aki o makuapo kan proto-Bikol, sarong lengguwahe na pinaghalian kan gabos na mga baryasyon pati na nagkakapirang lengguwahe arog kan Buhinon. Saro sa kagayunan kan lengguwahe iyo an padagos kaining pagbabago. Gabos na buhay ng lengguwahe dinamiko. Nagbabago bako sana an mga tataramon kundi pati an mga tanog kan sarong lengguwahe, an istruktura kan mga sentens pati na an mga kahulugan na pigkakabit ta sa mga tataramon. Gabos na parte kan lengguwahe padagos sanang nagbabago. Pighihiling na an mga diyalekto o baryasyon kan mga lengguwahe sarong patunay na nagbabago an mga lengguwahe. Maabot sa punto na dahil sa kagulpihan nin pagbabago an mga diyalekto nagiging mga suhay na lengguwahe. Halimbawa, pwede tang sabihon na an Buhinon sa ngunyan saro nang ibang lengguwahe pero kadto o sa sarong punto kan panahon, ini diyalekto kan Bikol.

Ini an mga naging dahilan kun tano hanggang ngunyan iba-iba an klasipikasyon kan mga tataramon o diyalekto sa Bikol. Minsan mahihiling

sa mga listahan an over-differentiation o an pagklasipika kan mga diyalekto na magkakaibang lengguwahe o minsan man igwa man nin under-differentiation o an paghiling na Bikol an gabos na tataramon sa laog kan rehiyon. Ini bako sanang problema sa Bikol, problema man ini sa enterong Pilipinas kaya hanggang ngunyan dai ta talaga nasisiguro kun pira an mga lengguwaheng pigtataram sa Pilipinas: an iba nagsasabi na 164 an mga katutubo na mga lengguwahe sa Pilipinas (Gordon 2005), an iba an sabi 150 na iba-ibang mga tataramon an madadangog sa Pilipinas (Tryon 1995), mantang an iba, arog ni Constantino (2000), nasa 100 sana an mga lengguwahe sa Pilipinas pero nagtutubod si Constantino na igwa pang mga nagkakapirang mga lengguwahe na dai pa naidodokumento kaya pwede pang madagdagan an nasa listahan niya. Hanggang ngunyan, dai pa talaga nakakagibo nin sarong diyalektolohiya kan enterong Pilipinas. An diyalektolohiya iyo an paghanap kan mga pagkakapareho asin pagkakaiba kan mga iba-ibang baryasyon nin tataramon para maaraman kun arin sa mga baryasyon an mga diyalekto kan parehong lengguwahe saka arin man an mga suhay na mga lengguwahe.

Hilingon an mga halimbawa sa ibaba:

Naga	saru-ŋ bangi
Nabua	ʔusad na gabʔi
	‘one night’
Naga	basaʔ an su:guk kan gamgam
Legazpidumug	ʔan bunay kan bayun
	‘The bird’s egg is wet’

Mahihiling sa mga halimbawa sa itaas an pirang pagkakaiba kan mga tataramon sa Naga saka Nabua asin sa Naga saka sa Legazpi: [saru-ŋ] sa Naga sa Nabua [ʔusad na] ‘one + linker’; sa Naga [bangi], sa Nabua [gabʔi] ‘night’; Naga [basaʔ] sa Legazpi [dumug] ‘wet’; an [su:guk] sa Naga [bunay] ‘egg’ sa Legazpi sagkud an [gamgam] kan Naga, [bayun] ‘bird’ sa Legazpi.

Naipapahiling digdi an pirang pagkakaiba sa mga tataramon o lexical varieties sa laog kan Bikol. Minsan sa ginagamit na tataramon kan sarong taga-Bikol kun taga-sain an nagtataram o an kaulay. Inaapod ining mga lexical shibboleth, halimbawa, aram tulos kan kapwa Bikolano na taga-Partido an nagtataram kun magamit an tataramon na [hadaw] ‘why’, napag-iiba man an mga taga-Naga saka mga taga-Legazpi sa paggamit kan taga-Legazpi kan halimbawa [budaʔ] ‘and’, [sa:di] saka [si:tun] ‘here’ and ‘there’ man an duwa sa mga shibboleth kan Rinconada. Ini mga nagkakapirang mga halimbawa sana. Nahihiling man an pagkakaiba

kan mga baryasyon kan mga diyalekto sa mga tanog na ginagamit kaini, halimbawa, an Rinconada kan Iriga may tanog na [ə], na sarong mid-central na patanog, pero sa Rinconada kan Nabua an tanog na ini nagsanib na sa [u] kaya [u] an madadangog imbes na [ə], halimbawa, Iriga [dakələʔ] 'big' o [rənəg] 'to hear' Nabua [dakuluʔ] saka [runug].

Igwa na nin nagkakapirang pag-adal manungod sa mga pagkakaiba asin pagkakapareho kan mga baryasyon kan Bikol asin mga tataramon sa laog kan Kabikolan. Mahihiling sa mga sarbey na ini na iba-iba an paggugrupo kan mga manlain-lain na mga dayalekto sa Bikol.

Saro sa mga nainot na naggibo nin klasipikasyon kan mga tataramon sa Bikol si Anderson saka si Lynch kan 1956 (McFarland 1974). Sa saindang pag-aadal, pigbanga ninda an mga baryasyon kan Bikol sa apat na grupo: (1) Coastal-peninsular, (2) Southern Catanduanes, (3) Northern Catanduanes, saka (4) Interior Bikol. An Interior Bikol pigbibilog nin tulong grupo (a) Baao, Bato, Bula, Nabua (Camarines Sur) saka Libon (Albay), (b) Iriga (Camarines Sur), Polangui, Guinobatan, Ligao, Camalig, Daraga, sagkod Jovellar (Albay), asin (c) Buhi saka Oas. Dagdag pa ninda, wara nin [h] sa Interior Bikol.

Para ki Epsein (1967), anom an grupo nin mga dayalekto sa Bikol. Iyo ini an (1) Rinconada, (2) Central saka Western Albay, (3) Sorsogon, (4) Southern Catanduanes, (5) Northern Catanduanes, sagkod (6) Standard Bikol. Samantalang sa saro sa mga pag-aadal ni Mintz manungod sa Bikol (1973), pigsabi niya na an mga man-iba-ibang mga tataramon sa Bikol pwedeng i-grupo sa pitong *speech varieties*: (1) Standard Bikol, (2) Rinconada, (3) Buhi, (4) Northern Sorsogon, (5) Southern Sorsogon, (6) Northern Catanduanes, buda (7) an Western Albay *dialect chain*. Sabi pa ni Mintz, minalaog sa klasipikasyon niyang Standard Bikol an Bikol sa (1) Naga, (2) Daet, (3) Partido, (4) Legazpi, saka (5) Southern Catanduanes. Para ki Mintz an Buhinon ibang lengguwahe sa Bikol, boot sabihon bako sana ining dayalekto kan Bikol. Nagtutubod man si Mintz na sa pag-agi kan panahon, an Rinconada masuhay man sa Bikol.

Saro sa pinakakumpleto saka komprehensibong pag-aadal kan mga diyalekto kan Bikol an obra ni McFarland (1974). Pigkumpara ni McFarland an mga tanog, leksikon saka morpolohiya kan mga tataramon sa Bikol. Sa pagkukumparang ini, 11 na dialect area sa Bikol an nginaranan ni McFarland: (1) Northern Catanduanes, (2) Southern Catanduanes, (3) Daraga, (4) Oas, (5) Libon, (6) Iriga, (7) Buhi, (8) Standard Bikol, (9) Northern Sorsogon, (10) Southern Sorsogon, asin (11) Masbate. Sabi pa

nya, an Southern Catanduanes pwede pang iiba sa Standard Bikol; an Daraga, Oas, Libon, Iriga and Buhi pwede man na iiriba sa sarong grupo; saka an Northern Sorsogon, Southern Sorsogon, sagkud Masbate saro man na grupo. An boot sabihon kan mga paggugrupong ini ni McFarland na an mga diyalektong ini mas harani sa lambang saro kaysa sa iba pang diyalekto kan Bikol, i.e. mas harani an Iriga sa Oas kaysa an Iriga sa Southern Sorsogon.

Sa pag-aadal ni Hernandez (1998) tungkol sa Rinconada, tinawan niya nin ebidensya an mga nainot nang obserbasyon ni Mintz (1973) manungod sa Buhinon saka Rinconada. Sa diyalektolohiya na ini, pigsarbey an kada baranggay kan kada banwaan sa Camarines Sur kairiba na an mga banwaan kan Albay para makahanap nin mga ebidensya na masuporta sa pagkakaiba kan Buhinon saka kan Rinconada sa iba pang mga tataramon sa Bikol. Para ki Hernandez, dawa ngani an Buhinon saka an Rinconada mga descendant kan proto-Bikol sa ngunyan bako na sanang mga diyalekto an mga ini kan Bikol kundi mga lengguwahe na mismo.

Saro sa pinakabagong klasipikasyon kan mga tataramon sa Bikol iyo an pag-aadal na Lobel asin Tria (2002). Sa saindang libro, binanga an Bikol sa apat na "*language regions*": (1) an North Coastal Standard Bikol kun sain kairiba an Central Bikol, Partido, saka South Catanduanes, (2) an Southern Coastal asin Inland Bikol na pigbibilog kan Rinconada, Buhi, Libon, West Miraya, buda East Miraya, (3) an Northern Catanduanes, saka (4) an Bisacol kun sain kabali an Central Sorsogon, Southern Sorsogon, saka Masbatenyo.

Iba-iba an klasipikasyon kan mga iskolar kan lengguwaheng Bikol sa mga baryasyon kaini. Baad sana sa maabot na mga panahon, makagibo kita nin kumpletong diyalektohiya kan enterong Kabikolan. Mahihiling man sa mga klasipikasyon sa itaas na tunay na multilingual an satuyang lugar. Dawa ngani an kadaklan nagkakairintidihan asin gulpi man an pagkakapare-pareho kan mga lengguwahe/diyalektong ini, mayaman man an mga iba-ibang klaseng Bikol sa mga pagkakaiba bako sana sa mga tataramon kundi pati sa ponolohiya, morpolohiya saka mga prosesong morpoponemiko. Halimbawa, an Buhinon may dagdag na katanog o consonant na dai madadangog sa iba pang mga lengguwahe sa Pilipinas an [ʔ] *voiced velar fricative*; an Viracnon, igwa man nin katanog na [ʔ] o *voiced labial-palatal approximant* na dai man madadangog sa iba pang lengguwahe sa Pilipinas. Gulpi man mga hapot arog baga kan tano ta an [haron] sa Naga, [baluy] o [baləy] sa iba? Igwa ka nin [bunay] pero [su:guk], [ʔitlug] o [ʔumun] sa iba? Su [siraʔ], [ʔisuraʔ] o [ʔisraʔ] sa

n
;
n
a
g
a

n
d
n
a
a
n
la
o

in
ol
in
in
ii,
sa
n,

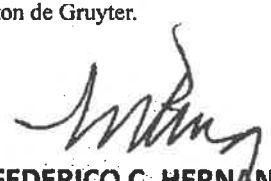
sa
oo
ig
ig
in
in
ga

la
sa
og
sa
an
y]
sa

iba. Nyata an [gabus] sa Naga saka Legazpi harayoon na maray ay porma sa [ŋa:min] sa Iriga saka [ŋa'min] sa Buhi na kun hihilingon kapareho ini kan [ŋa:min] kan Ibanag saka harani an porma kaini sa [ʔa:min] kan Ilokano, Bontok asin Pangasinense? Ano an boot sabihon kan gabos na ini? Nagkakapira sana ining mga halimbawa kan misteryo kan satuyang tataramon. Iyo ini an kagayonan kan Bikol, kan satuyang mga lengguwahe saka kan satuyang mga diyalekto, an pagkakairiba-iba asin pagkakaparepareho na nagsasabing gulpi an inagihan kan mga man-iriba-ibang grupo asin mga tataramon sa Bikol, asin gulpi pang mga istorya kan nakaagi na naghahalat na palutangon sa paggamit ta kan satuyang mga tataramon.

Reference:

- Chambers, J. K. & Trudgill, P. (1980). *Dialectology*. Cambridge University Press.
- Constantino, E. (2000). Current topics in Philippine linguistics. In L. Bautista, T. Llamzon & B. Sibayan (Eds.), *Parangal Cang Brother Andrew: Festschrift for Andrew Gonzalez on his sixtieth birthday*. Manila: Linguistic Society of the Philippines.
- Epstein, J. (1967). *Standard Bikol*. Legazpi City. (5th ed.). Dallas, Texas:
- Gordon, R. (Ed.). (2005). *Ethnologue: Languages of the world* SIL International. Retrieved April 20, 2006, from <http://www.ethnologue.com>
- Hernandez, J. F. C. (1998). *Ang wikang Rinconada sa Bikol*. Unpublished master's thesis. University of the Philippines.
- Lobel, J. W. & Tria, W. J. (2000). *An Satuyang Tataramon: A study of the Bikol language*. Naga City: Lobel & Tria Partnership, Co.
- McFarland, C. D. (1974). *The dialects of the Bikol area*. Unpublished doctoral dissertation. Yale University.
- Mintz, M. (1973). *Case and Semantic Affixes of Bikol Verbs*. University of Hawaii.
- Mintz, M. & Britanico, J. (1985). *Bikol-English Dictionary (Diksionariong Bikol-Ingles)*. Quezon City: New Day Publishers.
- Tryon, D. (1995). The Austronesian languages. In D. Tryon (Ed.), *Comparative Austronesian dictionary*, vol 1, 5 – 44. Berlin: Mouton de Gruyter.

JESUS FEDERICO C. HERNANDEZ
Consultant-Editor
University of the Philippines-Diliman

Istorya kan Paghaman kan Ortograpiyang Bikol

An Ortograpiyang Bikol proyektong pigpa- nginutan kan Komisyon sa Wikang Filipino na igwang mandato sa pagpauswag asin pagpreserbar kan Filipino asin iba pang mga tataramon kan Pilipinas. Katuyohan kan proyektong ini na magkaigwa nin mga panundon sa mga simbulo o alpabeto, sa ispeking asin sa mga terminong gagamiton sa pagsurat sa tataramon na Bikol bilang saro sa mga panginot na tataramon kan Pilipinas. Napapanahon an proyektong ini lalo na sa edukasyon kaugnay kan implementasyon kan Mother Tongue Based-Multilingual Education (MTB-MLE) na gagamiton sa pagtukdo sa mga inot na grado an lenggwahe kan aki, siring man sa mga materyal sa eskwelahan.

Sa pakikipagtabangan kan Opisina kan Gobernador kan Albay sa paagi kan Provincial Tourism and Cultural Affairs, an proyektong Ortograpiyang Bikol pinûnan sa pagkakaigwa nin serye nin mga worksyap tanganing mabilog an mga panundon sa pagsurat sa tataramon na Bikol. An inot na worksyap ginibo kan Pebrero 2-3, 2012 sa Jennifer's Kabayan Hotel, Syudad kan Legazpi asin an ikaduwang worksyap ginibo kan Marso 6-7, 2012, sa Coastal View Resort, Sto. Domingo, Albay. Sa inot na worksyap nakairiba si Fr. Wilmer Joseph S. Tria, an saro sa kagsurat kan librong "AN SATUYANG TATARAMON, A Study of Bikol Language." Sa worksyap, dinara ni Fr. Tria an saiyang nahaman nang mga panundon sa pagsurat sa Bikol, na iyong ginibong basehan buda pigpûnan kan mga diskusyon. Nakairiba man digdi sinda Prof. Kristian S. Cordero kan Ateneo de Naga University asin si Ms. Benita B. Balla kan Bicol University bilang mga researcher; sinda Mr. Efren M. Gaveria, Ms. Melanie L. Golosinda, asin Mr. Ping B. Peralta kan Bicol University bilang mga impormante.

Sa ikaduwang worksyap dai nakaabot si Fr. Tria alagad ipinadara niya an pigribisar na mga panundon base sa napag-ururungan sa inot na worksyap. An rinibisar na panundon ni Fr. Tria iyo man giraray an pigpûnan kan diskusyon asin pigtâwan nin mga komentaryo tanganing mabilog asin mapagkasurunduan an gabos na mga panundon. Uminabot sagkod matangang banggi an pagbabaralyohan nin ideya manungod sa pagsurat sa tataramon na Bikol.

Nakairiba man sa inot asin sa ikaduwang worksyap sinda Direktor Roberto T. Añonuevo asin Dr. Leticia F. Macaraeg kan Komisyon sa Wikang Filipino na naghiras kan saindang kaaraman asin agi-agi sa paghaman kan ortograpiyang Filipino na pwedeng mapurotan nin ideya asin adal.

Kan Hulyo 17-18, 2012 nagkaigwa giraray nin worksyap para naman sa balidasyon kan nabilog na mga panundon. Nakairiba sa balidasyon sinda Monsignor Noe de

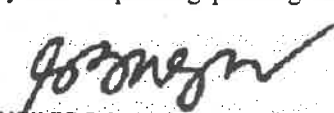
los Santos kan Mater Salutis College Seminary; si Ms. Claire B. Barcelona kan Departamento kan Edukasyon, Dibisyon kan Albay;

asin an mga midbid na parasurat sa Bikol na sinda Mr. Rafael A. Banzuela, Jr. asin Mr. Abdon Balde, Jr. Digdi iprinisintar an nabilog na mga panundon sa inot asin ikaduwang worksyap. Iba-iba an mga naging reaksyon kan mga validator sa iprinisintar na mga panundon. Inihiras ninda an saindang mga ideya manungod sa pagsurat sa tataramon na Bikol. Nagkaigwa nin mga mainiton na diskusyon. Mantang inuyonan an ibang mga panundon, an iba binâgo asin sinalidahan.

Sa serye kan mga ginibong worksyap, yaon sinda Mr. Alwin N. Napocao kan Bicol University asin Dr. Lourdes S. Bascuña kan Central Bicol State University of Agriculture bilang mga Direktor kan Panrehiyong Sentro sa Wikang Filipino sa Rehiyon V. Katabang man sa mga aktibidad para sa proyektong Ortograpiyang Bikol si Dr. Ramona B. Rañeses bilang Co-Chair kan Albay Council for Culture and the Arts asin si Ms. Teodora Yap bilang representante kan Provincial Tourism and Cultural Affairs Office kan Albay. An gabos na aktibidad para sa Ortograpiyang Bikol pigsubaybayan ni Prof. Jesus Federico C. Hernandez kan Unibersidad kan Pilipinas bilang konsultant kan proyekto. Siya an nagtao nin linggwistikong giya asin tagapamagitan sa maiinit na diskusyon sa mga worksyap. Kairiba man sinda Mr. Bernard R. Macinas, bilang Komisyoner sa tataramon na Bikol; si Ms. Evelyn E. Pateño bilang *facilitator* asin si Dr. Sheilee Boras-Vega, na nanginot sa mga aktibidad bilang proponent kan proyekto.

Sa kadakulan kan baryasyon kan tataramon na Bikol, an nabilog na mga panundon, nakasentro sana man nguna sa Bikol Legazpi asin Bikol Naga nin huli ta an duwang diyalektong ini halos magkapareho pwera sa nagka- pirang mga terminolohiya. Ini man an pigmimidbid na istandard Bikol nin huli ta sa tataramon na ini mababasa an kadaklan sa mga literaturang Bikol. Magkakaigwa nin mga masunod pang worksyap tanging maakomodar an mga panundon para sa iba pang barayti kan tataramon na Bikol siring kan mga tataramon na Miraya (sa ikatulong distrito kan Albay), Rinconada, Partido, Bisakol (Sorsogon asin Masbate), asin tataramon sa Catanduanes.

An ipiprisintar sa librong ini sarong "*working orthography*" o pampunon na ortograpiyang pwedeng magamit lalo na kan mga eskwelang Bikolano. Dakol pang kaluyahan an mahihiling digdi, siring man, dakol pang dapat na idagdag digdi, base sa iba pang mga baryedad kan Bikol. Pigla-laoman man na igwa pang mga pagbabago an pwedeng gibohon digdi. Kung kaya, ano man na riparo o komentaryo pwedeng ikonsiderar tanging lalo pang mapakarhay asin mapakusog pa ining satuyang ortograpiyang Bikol.

SHEILEE BORAS-VEGA, Ph.D.

Puno, Sangay ng Leksikograpiya at
Korpus ng Pilipinas

Giya sa Ortograpiyang Bikol*

An giya sa ortograpiyang Bikol igwa nin mga panundon kun pano nagsusurat an mga Bikolano sa tataramon ninda. Pinapahayag sa ortograpiyang ini an mga grapema (o pasurat na mga simbolo/marka), an ispeleng, asin pagsilaba.

I. Mga Grapema

An grapema binibilog nin mga letra asin mga simbolo.

A. Letra.

An alpaetong Bikol binibilog nin 28 letra, 20 na katutubo (a, b, d, e, g, h, i, k, l, m, n, ng, o, p, r, s, t, u, w, y) asin 8 na subli (c, f, j, ñ, q, v, x, z). Mahihiling sa ibaba an apod, tanog asin an pasunod-sunod na pagsurat kan mga letra.

Aa "ey" [a]	Bb "bi" [b]	Cc "si" [s] [k]	Dd "di" [d]	Ee "i" [e]	Ff "ef" [f]	Gg "ji" [g]
Hh "eych" [h]	Ii "ay" [i]	Jj "jey" [j]	Kk "key" [k]	Ll "el" [l]	Mm "em" [m]	Nn "en" [n]
Ññ "enye" [n]	Ngng "enji" [ŋ]	Oo "o" [o]	Pp "pi" [p]	Qq "kyu" [k]	Rr "ar" [r]	Ss "es" [s]
Tt "ti" [t]	Uu "yu" [u]	Vv "vi" [v]	Ww "dobolyu" [w]	Xx "eks" [ks]	Yy "way" [y]	Zz "zi" [z]

B. Mga bakong letra.

B.1. Mga Asento o Markang Dyakritiko. Opsyonal an paggamit kan mg asento o markang dyakritiko. Alagad, naipapahiling kaini an taman pagbasa/pagsawod asin an buot sabihon lalo na an mga tataramo

*Bikol Legazpi/Naga

na igwang parehong ispelang alagad magkaiba nin duon o igwa o an pagkakaigwa nin ipit o glotal na tanog.

sálog (river)	salóg (floor)
báka (cow)	bákà (perhaps)
kasálan (wedding)	kasâlan (sin)

- a. Pahilis (') - Pigkakaagan nin pahilis an patanog na igwa nin duon.

rárom	sákit
tingá	tulí
bakálón	bakálon

- b. Paiwa (') - Pigkakaagan nin paiwa an patanog kun igwa ini nin ipit na tanog (glottal) alagad dai nin duon.

kálò	lúhà
gáwì	mútà
hálò	mátì

- c. Pakupya (^) - Pigkakaagan nin pakupya an patanog kun igwa ini nin ipit na tanog asin igwa nin duon.

amâ	inâ
kundî	dugî
hirô	bakô
gurâno	pâno
tâno	kinâban
lâgan	kîkî

B.2. Bantas:

tuldok (period or dot)	.
pahapot (question mark)	?
pamati (exclamation point)	!
kurit (comma)	,
tuldok-kurit (semi-colon)	;
duwang tuldok (colon)	:
kudlit (apostrophe)	'
gitling (dash)	-
panipi (quotation mark)	" "
panaklong (parenthesis)	()
braket (bracket)	[]
ellipsis	...

II. MGA PANUNDON SA ISPELING

A. Pataram

Paleta an pagsawod nin ispeeling sa Bikol. Saro-sarong pagsasawod an mga letrang nagbibilog kan:

1. Tataramon

Pakasurat	Pakasayod
aga	/ey-ji-ey/
baso	/bi-ey-es-o/
tubig	/ti-yu-bi-ay-ji/

2. Akronim

CASURECO	/si-ey-es-yu-ar-i-si-o/
GSIS	/ji-es-ay-es/
SSS	/es-es-es/

3. Pinalipot

Mrs.	/kapital em-ar-es/
Kgd.	/kapital key-ji-di/
Dr.	/kapital di-ar/

4. Inisyal kan mga tawo

FVR	/kapital ef-kapital vi-kapital ar/
MLQ	/kapital em-kapital el-kapital kyu/
GMA	/kapital ji-kapital em-kapital ay/

5. Inisyal kan mga institusyon

NGO	/kapital en-kapital ji-kapital o/
BU	/kapital bi-kapital yu/
USI	/kapital yu- kapital es-kapital ay/

6. Simbolong pansiyensya/pangmatematika

H2O	/eych-tu-o/
kg	/key-ji/
cm	/si-em/

B. Pagsurat

1. An ispelang kan mga katutubong tataramon na Bikol susog sa alpabetong Bikol

bako	ribok	bagas
kakan	da'an	bakal
saday	taram	gatos

2. Igalang an mga sinubling tataramon kun ini subli sana asin kaipohan an konotasyon kaini sa hinalian na kultura.

2.a. hali sa ibang rehiyon kan Pilipinas

tnalak

hablon na gibo sa abaka kan mga Tboli.

payyo

kabâsan kan mga Ifugaw

cabalén

kababayan sa Kapampangan

2.b. hali sa ibang nasyon

anime

shalom

Jihad

status quo

climate change

III. MGA SILABA ASIN PAGSILABA

A. An silaba

An silaba iyo an parte kan tataramon na pignasawod bilang sarong yunit na igwa nin sarong patanog o patanog na may kairibang saro o dakol pang katanog.

ay!	(sarong silaba)
di-la	(duwang silaba)
ba-u-o	(tulong silaba)
a-ba-ni-ko	(apat na silaba)
na-a-a-ra-man	(limang silaba)

B. An komposisyon kan mga silaba.

Kun an **K** para sa katanog; an **P** para sa patanog arog kaini komposisyon kan mga silaba:

P	<u>a</u> ·gom
KP	<u>da</u> ·law
PK	<u>al</u> ·daw
KPK	<u>ba</u> ·de
KKP	<u>pla</u> ·no
PKK	<u>eks</u> ·pe·ri·men·to
KKPK	<u>dram</u> ·stik
KKPKK	<u>trans</u> ·plant
KKPKKK	<u>shorts</u>

C. An pagsisilaba

An pagsisilaba paagi nin pagbabanga kan tataramon segun sa grapema o nakasurat na simbolo.

1. Kun may magkasunod na mga patanog, pagsusuway ini na mga silaba:

nag· <u>u</u> ·ran	nag· <u>u</u> · <u>u</u> ·ran
ma· <u>a</u> ·gahon	ma· <u>a</u> ·ga·hon
na· <u>a</u> ·araman	na· <u>a</u> ·a·ra·man
ba· <u>u</u>	ba· <u>u</u> ·o

2. Kun magkasunod an katanog, pigbabanga ini asin pig-ilba sa patanog na kataid.

ban· <u>t</u> ay	ban· <u>t</u> ay
kan· <u>t</u> a	kan· <u>t</u> a
ang· <u>g</u> ot	ang· <u>g</u> ot

3. Kun may tulong surunodan na katanog, an inot na duwang katanog maiba sa pagsusundan na patanog, mantang an pantulong katanog duman sa nagsusunod na patanog.

eks·per·yen·sya	eks·per·yen·sya
eks·per·to	eks·per·to
ins·tant	ins·tant

4. Alagad, kun an katanog na "m" o "n" sinusundan nin br, dr, pl, asin tr, pigsusuway an mga katanog na m asin n sa mga sinambit na katanog.

Disyembre
balandra
ehemplo
kontra

Dis-yem-bre
ba-lan-dra
e-hem-plo
kon-tra

5. Siring man, kun an ikaduwang katanog pigsusundan nin malapatanog na [w, o, y], an ikaduwang katanog pig-iiba sa kataid na malapatanog.

konsensya
probinsya
eskwelahan
enkwentro

kon-sen-sya
pro-bin-sya
es-kwe-la-han
en-kwen-tro

6. Kun may apat na surunodan na katanog, an inot na duwa para sa pigsusundan na patanog, asin an sunod na duwa para sa masunod na patanog.

ekstra
eksklusibo
instrumento

eks-tra
eks-klu-si-bo
ins-tru-men-to

D. An pag-utro kan silaba

Ini an patakaran sa pag-utro kan mga silaba.

1. Dai pig-uutro an patanog kun ini yaon sa inotan. Kundi, pigbubugtakan nguna nin mga panlapi bago ini pig-uutro.

mailinom
nag-iirok
inoorasan

ma-i-i-nom
nag-i-i-rok
i-no-o-ra-san

2. Kun an inot na patanog kan subling tataramon igwa nin kambal na katanog, pig-uutro an inot na katanog asin patanog.

pritos
problema

pi-pri-to-son
po-pro-ble-ma-hon

IV. ISPELING KAN MGA TATARAMON NA KATUTUBONG BIKOL

A. Sa gabos na tataramon na katutubong Bikol, gamiton an letra ng "i" imbes "e".

hirak	mati
hilang	kamatian
inot	irok
hiling	lain
hiro	hain
inom	tawi

B. Kun an tanog "o"/"u" nasa huring silaba, gamiton an "o".

gayon	bako gayun
taon	bako taun
raot	bako raut
tukdo	bako tukdu
tapos	bako tapus
ako	bako aku
samo	bako samu

C. Kun an tanog "o"/"u" bakong nasa hurihan, gamiton an letrang u.

puso	bako poso
bulig	bako bolig
huna	bako ho na
burak	bako borak
pugol	bako pogol
sukol	bako sokol
dakula	bako dakola
balukag	bako balokag

D. Pag nagkaag nin hulapi dai mabago an ispeiling kan ugat na tataramon

luto	lutoan
hapot	hapoton
sunod	sunodon
gibo	gibohon
sigbo	sigbohon

n letra

- E. Sa mga tataramon na nagtatapos sa patanog na "o" kun ini pig-uutro dai na pigribayan an letrang "o" sa letrang "u". Kaagan nin gitling sa tahaw kan pig-uutrong tataramon.

ano	ano - ano
gibo	gibo-gibo
kiro	kiro-kiro
ribo	ribo-ribo
saho	saho-saho

o".

kuyog	kuyog-kuyog
hapot	hapot-hapot
kaon	kaon-kaon
sunod	sunod-sunod
taon	taon-taon

- F. Sa pag-ispel kan tataramon na katutubong Bikol, an tanog na [ng] isusurat sa letrang "ng" bako sa lumang Bikol na letrang gñ pwera sa pangaran nin tawo.

letrang

ngaran	bako gñaran
mga	bako magña
langit	bako lagñit

- G. Tanganing dai maribong sa tanog kan /ng/ asin /g/, kaipohan ibugtak ining sunodan sa mga tataramon na magkasunod an duwang tanog na ini, pwera kun ini pangaran kan tawo, bagay, lugar o pangyayari.

banggi
bangga
anggot

ugat na

V. ISPELING KAN MGA SUBLING TATARAMON.

1. An mga subling tataramon na asimilado na sa Bikol masunod sa ispeeling nin tataramon na Bikol.

kusina	hali sa	cucina
pamilya	hali sa	familia
sapatos	hali sa	zapatos
iskrip	hali sa	script

2. An mga subling tataramon na asimilado na sa Bikol alagad minagamit nin "e" asin "o" sa orihinal, gamiton an mga letrang ini, imbes na "i" asin "u".

tseke	hali sa	cheque	bako	tsiki
elepante	hali sa	elefante	bako	ilipanti
beses	hali sa	veces	bako	bisis
kapote	hali sa	capote	bako	kaputi
koro	hali sa	coro	bako	kuro

3. Sa mga tataramon na subli sa Espanyol na igwang kambal-patanog, isaalang-alang an duwang klaseng patanog. Makusog na patanog (a, e, o) asin maluyang patanog (i, u). Ini an mga panundon:

- a. Gagamiton an magkasunod na makusog na patanog "a" + (e, o), e + (a, o), o + (a, e) na yaon sa mga tataramon na subli sa Espanyol.

a + (e, o)=	maestro, aorta, aerosol
e + (a, o)=	teatro, kampeon, teorya, empleado
o + (a, e)=	koalisyon, boa, poesiya, poeta

- b. Salidahan nin "y" an maluyang patanog na "i" asin nin "w" an maluyang patanog na "u" sa mga tataramon na Espanyol na may kumbinasyon nin maluya asin makusog na patanog. "i" + (a, e, o) at "u" + (a, e, o).

ia-	grasya	hali sa	gracia
	akasya	hali sa	acacia
	mayorya	hali sa	mayoría
	byahe	hali sa	viaje
	dyaryo	hali sa	diario
	dyamante	hali sa	diamante
ie-	Disyembre	hali sa	Diciembre
	serye	hali sa	serie
	kubyerta	hali sa	cubierta
	impьерno	hali sa	infierno
	myembro	hali sa	miembro

d
a

-
i.
l.

"
a

g
a
g

io-	ambisyon benepisyo bisyo misyon milyonaryo	hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa	ambicion beneficio vicio mision millonario
au-	awto awditor awtoridad awditoryo	hali sa hali sa hali sa hali sa	auto auditor autoridad auditorio
ua-	estatwa agwador manwal kwarto kwadra kwadrado kwarta	hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa	estatua aguador manual cuarto cuadra cuadrado cuarta
ue-	kweba dwende pwesto pwerta sweldo swerte	hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa hali sa	cueva duende puesto puerta sueldo suerte

Singitan nin "y" o "w"

c.1. an kumbinasyon nin maluya asin makusog na patanog na igwa nin duon sa maluyang patanog.

ortograpiya	hali sa	ortografía
biblyograpiya	hali sa	bibliografía

c.2. an kumbinasyon nin maluya asin makusog na patanog na minasunod sa katanog na h sa Bikol.

estrategiya	hali sa	estrategia
prestihiyo	hali sa	prestigio
kolehiyo	hali sa	colegio
huwes	hali sa	juez

4. An mga subling tataramon na asimilado na an orihinal na ispelang, dai na pagbagohon, gamiton na an orihinal na ispelang, lalo na itong makakaribong kun susundon an ispelang kan tataramon na Bikol.

ballet	straw	volleyball
fillet	chimes	baseball
depot	chips	jogging

5. Gamiton an orihinal na ispelang kan mga tataramon na pantangi, panteknikal, pansyensya asin simbolong pansyensya asin matematika. Digdi gagamiton an walong (8) subling letra kun kinakaipuhan.

Peñafrancia	varicose veins
Camalig, Albay	videotape
Ceñeza Bldg.	x-ray
Estevez Hospital	carbon dioxide
Johnson wax	Fe (iron)
chloroform	C (carbon)

VI. MGA DUGANG NA PANUNDON

- A. 1. Gitlingan an pangngaran na pantangi asin subling tataramon pagka inuunlapan.

maki-Cory	maki-Joey
maki-Pilipino	mapa-BU
mapa-LCC	mapa-Naga
mapa-SM	para-Ingles
pa-Legazpi	pa-Naga
pa-Gaisano	pa-Mayon
mag-shopping	mag-jogging
nagpa-photocopy	nagpa-ice cream
nag-juice	nag-sandwich
i-transcribe	i-save
naka-fillet	naka-upload
pam-ballet	pang-college

2. Sa mga tataramon na nagpupuon sa patanog na piglalapian nin panlaping nagtatapos sa katanog, kaganan nin gitling sa pagultan kan panlapi asin kan tataramon na piglalapian.

nal
nal
an

nag-uran	mag-asikaso
nag-irok	mag-utro
pag-uron	pag-uraw
mang-uyam	pang-apod

B. An plural nin mga tataramon

1. Gamiton an “mga” sa pagsurat nin plural na tataramon.

on
ng
ng

mga opisyal
mga apostol
mga anghel

2. An mga asimiladong tataramon dai na kaipuhan magsunod kan plural na panundon sa pinaghalian na tataramon.

mga opisyal	o opiyales	bako mga opisyales
mga disipulo	o disipulos	bako mga disipulos
mga suldados	o suldados	bako mga suldado

ng

3. Dai piggagamitan nin “pamilang” asin “mga” an mga tataramon na nasa pormang plural.

kaakian	bako mga kaakian bako limang kaakian, kundi limang aki
kamagurangan	bako mga kamagurangan bako anom na kamagurangan, kundi anom na gurang

4. Pagbilog kan pang-uri

a. Piggagamit an panlaping makauri sa ugat na tataramon na bakong orihinal na pang-uri.

an
sa

pang-akademya o akademiko	bako pang-akademiko
pangkultura o kultural	bako pangkultural

Salin sa Filipino

Gabay sa Ortograpiyang Bikol*

Ang gabay sa ortograpiyang Bikol ay binubuo ng mga tuntunin kung paano sumulat ang mga Bikolano sa kanilang wika. Inilalahad sa ortograpiyang ito ang mga grapema (o pasulat na mga simbolo/marka), pagbaybay at pagpapantig.

I. MGA GRAPEMA

Ang Grapema ay binubuo ng mga letra at mga simbolo.

A. Letra

Ang alpabetong Bikol ay binubuo ng dalawampu't walong (28) letra, dalawampung (20) katutubo (a, b, d, e, g, h, i, k, l, m, n, ng, o, p, r, s, t, u, w, y) at walong (8) hiram na letra (c, f, j, ñ, q, v, x, z). Makikita sa ibaba ang bigkas, tunog at ang pasunod-sunod na pagsulat nito.

Aa "ey" [a]	Bb "bi" [b]	Cc "si" [s] [k]	Dd "di" [d]	Ee "i" [e]	Ff "ef" [f]	Gg "ji" [g]
Hh "eych" [h]	Ii "ay" [i]	Jj "jey" [j]	Kk "key" [k]	Ll "el" [l]	Mm "em" [m]	Nn "en" [n]
Ññ "enye" [ɲ]	NGng "enji" [ɲ]	Oo "o" [o]	Pp "pi" [p]	Qq "kyu" [k]	Rr "ar" [r]	Ss "es" [s]
Tt "ti" [t]	Uu "yu" [u]	Vv "vi" [v]	Ww "dobolyu" [w]	Xx "eks" [ks]	Yy "way" [y]	Zz "zi" [z]

B. Hindi Letra

B.1. Tuldik o Bantas-bigkas. Opsyonal o hindi sapilitan ang paglagay ng tuldik. Ngunit sa pamamagitan ng mga tuldik, naipapakita ang tamang pagbasa o pagbigkas ng mga salitang magkapareho ang baybay ngunit magkaiba ang kahulugan.

*Bikol Legazpi/Naga

sálog (river)	salóg (floor)
báka (cow)	bákà (perhaps)
kasálan (wedding)	kasâlan (sin)

Pahilis (') – Nilalagyan ng simbolong pahilis ang patinig na may diin.

rárom	sákit
tingá	tulí
bakalón	bakálon

Paiwa (˘) - Nilalagyan ng simbolong paiwa ang patinig na walang diin ngunit may impit na tunog.

kálò	lúhà
gáwì	mútà
hálo	máti

Pakupya (^) – Nilalagyan ng simbolong pakupya ang patinig na may diin at may impit na tunog.

amâ	inâ
kundî	dugî
hirô	bakô
gurâno	pâno
tâno	kinâban
lâgan	kîki

B.2. Bantas:

tuldok (period or dot)	.
pananong (question mark)	?
padamdang(exclamation point)	!
kuwit (comma)	,
tuldok-kuwit (semi-colon)	;
duwang tuldok (colon)	:
kudlit (apostrophe)	'
gitling (dash)	-
panipi (quotation mark)	"
panaklong (parenthesis)	()
braket (bracket)	[]
ellipsis	...

II. MGA TUNTUNIN SA PAGBAYBAY

A. Pasalitang Pagbaybay

Paletra ang pasalitang pagbaybay sa Bikol. Ang ibig sabihin ay isa-isang binibigkas ang mga letrang bumubuo sa salita, akronim, daglat, inisyal ng mga tao o institusyon, simbolong pang-agham, atbp.

1. Salita

Pasulat	Pagbigkas
aga	/ey-ji-ey/
baso	/bi-ey-es-o/
tubig	/ti-yu-bi-ay-ji/

2. Akronim

CASURECO	/si-ey-es-yu-ar-i-si-o/
GSIS	/ji-es-ay-es/
SSS	/es-es-es/

3. Daglat

Mrs.	/kapital em-ar-es/
Kgd.	/kapital key-ji-di/
Dr.	/kapital di-ar/

4. Inisyal ng mga tao

FVR	/kapital ef-kapital vi-kapital ar/
MLQ	/kapital em-kapital el-kapital kyu/
GMA	/kapital ji-kapital em-kapital ay/

4. Inisyal ng mga institusyon

NGO	/kapital en-kapital ji-kapital o/
BU	/kapital bi-kapital yu/
USI	/kapital yu-kapital es-kapital ay/

5. Simbolong pang-agham/pangmatematika

H2O	/eych-tu-o/
kg	/key-ji/
cm	/si-em/

B. Pasalitang Pagbaybay

Ang mga katutubong salitang Bikol ay binabaybay ayon sa alpabetong Bikol.

bako
kakan
saday

ribok
dalan
taram

bagas
bakal
gatos

2. Panatilihin ang orihinal na baybay ng mga salitang hiram at ang konotasyon nito sa pinanggalingang kultura.

2.a. mula sa ibang rehiyon ng bansa

tnalak

hablon na gawa sa abaka ng mga Tboli.

payyo

bukirin ng mga Ifugaw

cabalén

kababayan sa Kapampangan

2.b. mula sa ibang bansa

anime
jihad
climate change

shalom
status quo

III. MGA PANTIG AT PALAPANTIGAN

A. Ang Pantig

Ang pantig ay ang walang antalang yunit ng bigkas ng salita. May isa (1) itong patinig o patinig na may isa pang katinig.

ayl
di-la
ba-u-o
a-ba-ni-ko
na-a-a-ra-man

(sarong silaba)
(duwang silaba)
(tulong silaba)
(apat na silaba)
(limang silaba)

B. Kayarian ng mga Pantig.

Ganito ang kayarian ng mga pantig. "K" para sa katinig at "P" para sa patinig.

P	a·gom
KP	da·law
PK	al·daw
KPK	bal·de
KKP	pla·no
PKK	eks·pe·ri·men·to
KKPK	dram·stik
KKPKK	trans·plant
KKPKKK	shorts

C. Pagpapantig

Ang pagpapantig ay paraan ng paghahati ng salita batay sa grapema o nakasulat na simbolo.

Kapag may magkasunod na patinig, ito ay hiwalay na mga pantig:

nag·u·ran	nag·u·u·ran
ma·gahon	ma·a·ga·hon
na·a·raman	na·a·a·ra·man
ba·u	ba·u·o

2. Kapag may magkasunod na katinig, hinahati ito at isinasama sa katabing patinig.

ban·tay	ban·tay
kan·ta	kan·ta
ang·got	ang·got

3. Kapag may tatlong magkakasunod na katinig, ang unang dalawang katinig ay kasama sa sinusundan na patinig at ang ikatlong katinig ay sa kasunod na patinig

eks·per·yensya	eks·per·yen·sya
eks·per·to	eks·per·to
ins·tant	ins·tant

4. Ngunit, kapag ang katinig na *m o n* ay sinusundan ng “*br*”, “*dr*”, “*pl*”, at “*tr*”, ihinihiwalay ang mga katinig na *m at n* sa nasabing katinig.

Disyembre
balandra
ehemplo
kontra

Dis-yem·bre
ba·lan·dra
e·hem·plo
kon·tra

5. Gayundin, kapag ang ikalawang katinig ay sinusundan ng malapatinig na [w o y], ang ikalawang katinig ay kasama sa katabing malapatinig.

konsensya
probinsya
eskwelahan
enkwentro

kon-sen·sya
pro·bin·sya
es·kwe·la·han
en·kwen·tro

6. Kapag may apat na magkakasunod na katinig, ang unang dalawa ay sa sinusundan na patinig at ang sumunod na dalawa ay sa kasunod na patinig.

ekstra
eksklusibo
instrumento

eks·tra
eks·klu·si·bo
ins·tru·men·to

D. Ang pag-uulit ng Pantig

Ito ang mga tuntunin sa pag-uulit ng pantig.

1. Hindi inuulit ang patinig kung nasa unahan ng salitang ugat, nilalagyan muna ito ng panlapi bago ulitin.

nag-iirok
inoorasan

nag·i·i·rok
i·no·o·ra·san

2. Kung ang unang patinig ng salitang hiram ay may kambal katinig, inuulit ang unang katinig at patinig.

pritos
problema

pi·pri·to·son
po·pro·ble·ma·hon

IV. PAGBAYBAY NG MGA KATUTUBONG SALITANG BIKOL

A. Gamitin ang letrang "i" sa halip na "e" sa lahat ng mga katutubong salitang Bikol.

hirak	mati
hilang	kamatian
inot	irok
hiling	lain
hiro	hain
Inom	tawi

B. Gamitin ang letrang "o" kung nasa huling pantig ng salita ang tunog na "o"/"u".

gayon	hindi	gayun
taon	hindi	taun
raot	hindi	raut
tukdo	hindi	tukdu
tapos	hindi	tapus
ako	hindi	aku
samo	hindi	samu

C. Gamitin ang letrang "u" kung hindi nasa huling pantig ang tunog na "o"/"u".

puso	hindi	poso
bulig	hindi	bolig
huna	hindi	hona
burak	hindi	borak
pugol	hindi	pogol
sukol	hindi	sokol
dakula	hindi	dakola
balukag	hindi	balokag

D. Hindi magbabago ang baybay ng salitang ugat kapag hinuhulapian.

luto	lutoan
hapot	hapoton
sunod	sunodon
gibo	gibohon
sigbo	sigbohon

- E. Sa pag-uulit ng mga salitang nagtatapos sa patinig na "o" hindi ito pinapalitan ng letrang "u". Lagyan ng gitling sa gitna ng inuulit na salita.

ano	ano-ano
gibo	gibo-gibo
kiro	kiro-kiro
ribo	ribo-ribo
saho	saho-saho
kuyog	kuyog-kuyog
hapot	hapot-hapot
kaon	kaon-kaon
sunod	sunod-sunod
taon	taon-taon

- F. Sa pagbaybay ng mga katutubong salitang Bikol, isinusulat ang tunog na [ng] sa letrang "ng" at hindi sa lumang letrang gñ maliban kung ito ay pangalan ng tao.

ngaran	hindi	gñaran
mga	hindi	magña
langit	hindi	lagñit

- G. Upang hindi malito sa tunog ng /ng/ at /g/, ilagay ito nang magkasunod sa mga salitang may magkasunod na dalawang tunog, maliban kung ito ay pangalan ng tao, bagay, lugar o pangyayari.

banggi
banga
anggot

V. PAGBAYBAY NG MGA SALITANG HIRAM.

1. Sa mga salitang hiram na tanggap na sa Bikol ay babaybayin ayon sa pagbaybay ng salitang Bikol.

kusina	mula sa	cucina
pamilya	mula sa	familia
sapatos	mula sa	zapatos
iskrip	mula sa	script

io-	ambisyon	mula sa	ambicion
	benepisyo	mula sa	beneficio
	bisyo	mula sa	vicio
	mision	mula sa	misión
	milyonaryo	mula sa	millonario
au-	awto	mula sa	auto
	awditor	mula sa	auditor
	awtoridad	mula sa	autoridad
	awditoryo	mula sa	auditorio
ua-	estatwa	mula sa	estatua
	agwador	mula sa	aguador
	manwal	mula sa	manual
	kwarto	mula sa	cuarto
	kwadra	mula sa	cuadra
	kwadrado	mula sa	cuadrado
	kwarta	mula sa	cuarta
ue-	kweba	mula sa	cueva
	dwende	mula sa	duende
	pwesto	mula sa	puesto
	pwerta	mula sa	puerta
	sweldo	mula sa	sueldo
	swerte	mula sa	suerte

c. Singitan ng y o w

c.1. ang kombinasyon ng mahina at malakas na patinig na may diin sa mahinang patinig.

ortograpiya	mula sa	ortografía
bibliyograpiya	mula sa	bibliografía

c.2. ang kombinasyon ng mahina at malakas na patinig na sumusunod sa katinig na h sa Bikol.

estrategiya	mula sa	estrategia
prestihiyo	mula sa	prestigio
kolehiyo	mula sa	colegio
huwes	mula sa	juez

2. Sa mga salitang hiram na tanggap na sa Bikol ngunit gumagamit ng "e" at "o" sa orihinal, panatilihin ang "e" at "o" sa halip na palitan ng "i" at "u".

tseke	mula sa	cheque	hindi	tsiki
elepante	mula sa	elefante	hindi	ilipanti
beses	mula sa	veces	hindi	bisis
kapote	mula sa	capote	hindi	kaputi
koro	mula sa	coro	hindi	kuro

3. Sa mga salitang hiram sa Espanyol na may kambal-patinig, isaalang-alang ang dalawang uri ng patinig. Malakas na patinig (a, e, o) at mahinang patinig (i, u). Narito ang tuntunin:

a. Panatilihin ang magkasunod na malakas na patinig a + (a, o), e + (a, o), o + (a, e) sa mga salitang hiram sa Espanyol.

a + (e, o) = maestro, aorta, aerosol

e + (a, o) = teatro, kampeon, teorya, empleado

o + (a, e) = koalisyon, boa, poesiya, poeta

b. Palitan ng "y" ang mahinang patinig na "i" at ng "w" ang mahinang patinig na "u" sa mga salitang Espanyol na may kombinasyon ng mahina at malakas na patinig. i + (a, e, o) at u + (a, e, o).

ia-	grasya	mula sa	gracia
	akasya	mula sa	acacia
	mayorya	mula sa	mayoría
	byahe	mula sa	viaje
	dyaryo	mula sa	diario
	dyamante	mula sa	diamante

ie-	Disyembre	mula sa	Diciembre
	serye	mula sa	serie
	kubyerta	mula sa	cubierta
	impyerno	mula sa	infierno
	myembro	mula sa	miembro

4. Sa mga salitang hiram na tanggap na ang orihinal na ispelang, huwag nang babaguhin, gamitin ang orihinal na ispelang lalo na kung makakalito ang pagsasa-Bikol ng baybay.

ballet	straw	volleyball
fillet	chimes	baseball
depot	chips	jogging

5. Panatilihin ang orihinal na baybay ng mga salitang pantangi, panteknikal, pang-agham at simbolong pang-agham, at pangmatematika. Dito gagamitin ang walong (8) dagdag na letra kung kinakailangan.

Peñafrancia	varicose veins
Camalig, Albay	videotape
Ceñeza Bldg.	x-ray
Estevez Hospital	carbon dioxide
Johnson wax	Fe (iron)
C (carbon)	chloroform

VI. MGA DAGDAG NA TUNTUNIN

- A.1. Gitlingan ang pangngalang pantangi at salitang hiram kapag inuunlapan.

maki-Cory	maki-Joey
maki-Pilipino	mapa-BU
mapa-LCC	mapa-Naga
mapa-SM	para-Ingles
pa-Legazpi	pa-Naga
pa-Gaisano	pa-Mayon
mag-shopping	mag-jogging
nagpa-photocopy	nagpa-ice cream
nag-juice	nag-sandwich
i-transcribe	i-save
naka-fillet	naka-upload
pam-ballet	pang-college

2. Sa mga salitang nag-uumpisa sa patinig na nilapian ng panlaping nagtatapos sa katinig, gitlingan sa pagitan ng panlapi at ng salitang nilapian.

nag-uran
nag-irak
pag-uron
mang-uyam

mag-asikaso
mag-utro
pag-uraw
pang-apod

B. Ang pangmaramihang anyo ng mga salita

1. Gamitin ang **"mga"** sa pagsulat ng maramihang anyo ng mga salita.

mga opisyal
mga apostol
mga anghel

2. Ang mga salitang hiram na tanggap na sa Bikol, hindi na kailangang sumunod sa tuntunin ng anyong maramihan ng pinang-galingang wika.

mga opisyal	o	opiyales	hindi mga opisyales
mga disipulo	o	disipulos	hindi mga disipulos
mga suldados	o	suldados	hindi mga suldado

3. Hindi ginagamitan ng **"pamilang"** at **"mga"** ang mga salita nasa anyong maramihan.

kaakian	hindi mga kaakian hindi limang kaakian, kundi limang aki
---------	--

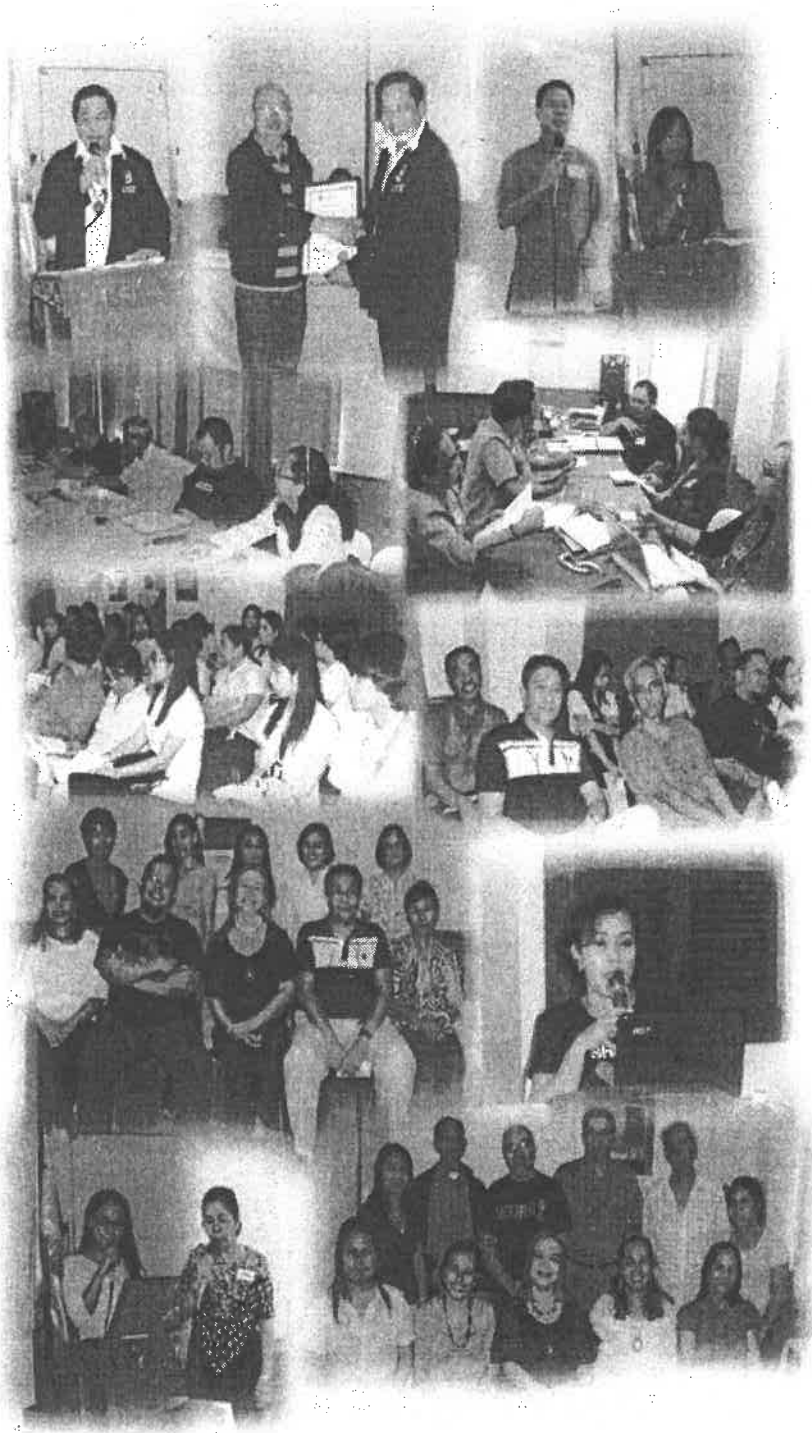
kamagurangan	hindi mga kamagurangan hindi anom na kamagurangan, kundi anom na kurang
--------------	---

4. Pagbuo ng pang-uri

- a. Ginagamit ang panlaping makauri sa salitang ugat na hindi orihinal na pang-uri

pang-akademya o akademiko	hindi pang-akademiko
------------------------------	----------------------

pangkultura o kultural	hindi pangkultural
------------------------	--------------------

MGA SANGGUNIAN

- UP-SWF. 2008. Gabay sa Ispeling. Quezon City: U.P. SWF
- Komisyon sa Wikang Filipino. 2009. Gabay sa Ortograpiyang Filipino. Maynila
- Mintz M.W. 1971. Bicol Dictionary. Honolulu University of Hawaii.
- Lobel, Jason William, and Wilmer Joseph S. Tria. An Satuyang Tataramon
A Study of Bicol Language. Naga City: Lobel and Tria Partnership,
Inc.
- Jaime T. Malanyaon. 1990. Tambobong nin mga Piniling Tataramon.
AMS Press.
- Mintz, Malcolm W. 1985. Bikol-English Dictionary. Quezon City:
New Day Publisher
- Velazquez de la Cerna, Mariano, Edward Gray and Juan L. Iribas. 1964
Velazquez Spanish and English Dictionary: Follet Publishing Company
Chicago

Komisyon sa Wikang Filipino
2/F Watson Building, J. P. Laurel St. Malacañang Complex
San Miguel, Manila
www.kwf.gov.ph

ISBN 978-710-0197-14-9

